

УДК 342.1

Скирта А.А.

аспірант НУ «Запорізька політехніка»

ОЦІНКА ІВАНОМ ЛИСЯКОМ-РУДНИЦЬКИМ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПОГЛЯДІВ МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВА

Михайло Драгоманов – видатний український політичний діяч XIX ст. Його наукові праці займають важливе місце в історії побудови української держави. Проте, сам М. Драгоманов не надавав своїм працям наукового статусу: «Дивовижно, що Драгоманов, науковець за освітою і професією, ніколи не надавав своїм політичним працям форми наукового трактату» [8, с. 368]. Хоча, як зауважує Іван Лисяк-Рудницький у своїй статті «Драгоманов як політичний теоретик» праці українського діяча заслуговують уваги: «Тому зовні політичні праці Драгоманова слід розцінювати як публіцистику. Але це публіцистика винятково високого рівня» [8, с. 368]. Тому і не дивно, що так би

мовити «публіцистичні трактати» М. Драгоманова згодом стали основним джерелом ідей для українських-автономістів [10].

Перш ніж безпосередньо переходити до розгляду державотворчих поглядів М. Драгоманова, ми вважаємо за потрібне навести коротку біографічну довідку життєвого та наукового шляху українського діяча. Це допоможе нам у розумінні того, які події мали вирішальне значення для становлення світогляду. М. Драгоманов народився у 1841 р. в Полтавській губернії Російської імперії. Його батьки були дрібнопомісними дворянами, тому вони могли дати синові гарну освіту. Завдяки цьому, він у 1859 р. поступає у Київський університет Святого Володимира. Саме, у період університетських років, проходить становлення М. Драгоманова як політичного діяча, який буде до кінця свого життя з ліберальними ідеями відстоювати українське державотворче питання. В цей час Російська імперія боролася з будь-якими проявами українства на територіях сучасної України (тодішньої Малоросії). Коли у 1876 р. був виданий Емський указ, в ньому окрім заборони української мови і культури був також пункт і щодо М. Драгоманова: «Негайно вислати з краю Драгоманова і Чубинського, як невинуватих і позитивно небезпечних у краї агітаторів» [9, с. 244].

Ми не випадково наголосили на тому, що М. Драгоманов буде відстоювати з ліберальними ідеями українське державотворче питання. Як наголошує І. Лисяк-Рудницький, ліберальні ідеї займали важливе місце у житті українського діяча, але не відміняли можливості використання інших ідей побудови держави: «Думка Драгоманова синкретична. Вона поєднує демократичні і соціалістичні, патріотичні та космополітичні, слов'янофільські та західницькі елементи. Щоб охопити систему Драгоманова як органічну єдність, потрібно знайти центр тяжіння цього цілого. В його політичному мисленні такою центральною точкою і визначальним фактором є, без сумніву, ліберальна ідея» [8, с. 370]. Така відданість ліберальним ідеям знаходить свої витoki у сімейних відносинах, коли формувалися погляди М. Драгоманова, як він сам згодом згадував: «Я надто зобов'язаний своєму батьку, який розвив у мені інтелектуальні інтереси, з яким у мене не було морального розладу і боротьби...» [2, с. 48].

Який зміст М. Драгоманов вкладав у поняття лібералізму? У своїй праці «Переднє слово до «Громади»» він надає роз'яснення щодо «державного лібералізму», вказуючи, що ліберал має бути байдужим: «до того, як там впорядковувати вище державне начальство, а більше налягатиме на те, щоб вбільшити власне волю кожної особи в слові й праці, волю кожної людської породи, спілки, громади, країни – щоб, скільки мога, вменшити силу державного начальства...» [5, с. 120]. Дане

роз'яснення може скласти думку, що М. Драгоманов під ліберальними ідеями просував анархічні ідеї, а лібералізм лише слугував оболонкою. Про те, як акцентує І. Лисяк-Рудницький, Драгоманівський лібералізм першочергово відстоював свободу особи: «Безпека особи важливіша, ніж участь у творенні колективної політичної волі»; одночасно зі зменшенням втручання держави у справи її громадян: «Для Драгоманова логічним наслідком його думки був ідеал анархії – звичайно, не в поширеному значенні цього слова, як безладдя та боротьба всіх супроти всіх, а як умова, за якої зовнішня влада та тиск уже не будуть необхідні, тому що люди навчаться керувати собою і жити в мирі зі своїми ближніми» [8, с. 370].

Ідеї М. Драгоманова щодо самоорганізації людей виглядають утопічними, розвиваючи свою думку, учений і сам доходить цього висновку: «...Справді вільними можуть бути тільки маленькі держави, або ліпше сказати, громади, товариства. Справді вільною спілкою може бути тільки спілка товариства» [5, с. 115]. Проте, відмовлятися від своїх ідей, діяч не збирався. Як вказує І. Лисяк-Рудницький, погляди М. Драгоманова привели його до іншої форми побудови держави: «Анархічні ідеали привели Драгоманова до федералізму» [8, с. 371]. У федералізмі ним було знайдено шлях для того, щоб побудувати державу його мрії: «...Федералізм, до якого на праці Прудон зводив свою анархію, не виключає дисципліну, а... є найзручнішою для людей формою організації, з неодмінною дисципліною» [7, с. 435].

XIX ст. в якому жив М. Драгоманов – можна вважати століттям постави всіх сучасних державотворчих концепцій. Лібералізм, який так сильно відстоював М. Драгоманов, на практиці був складно реалізованим, тому він вибрав федералізм. Завдяки цьому він хотів втілити в життя концепцію «ліберального федералізму». Проте XIX ст. ознаменувалося появою ще однієї форми державного утворення, а саме – соціалізм. Причинами розповсюдження соціалістичних ідей, на думку І. Лисяка-Рудницького було: «соціальне пробудження четвертого стану та національне пробудження пригноблених народів» [8, с. 380]. І ось тут лежить те, що привабляло М. Драгоманова: боротьба за права осіб, а також за національні свободи (згадка про Україну з якої його насильно виселили внаслідок царської боротьби з українством). Тому і не дивно, що згодом М. Драгоманов прийшов до соціалізму і вважав себе споконвічним соціалістом: «Я завше був соціалістом (ще в гімназії, де мені дали прочитати Роберта Оуена і Сен-Сімона), але ніколи не думав перекладати до нас просто, стереотипно ні одну з чужих соціалістичних програм» [1, с. 308].

Проте, як і з федералізмом, соціалізм лише слугував оболонкою для лібералізму: «...Я сказав... думку, котра завше була еретичною для многих моїх приятелів-соціалістів, а власне, що в теперішньому соціальному руху, навіть робітницькому, справа власне комунізму [тобто майбутнього колективного економічного ладу] займа не дуже багато місця, а що той рух висував на перший план такі справи, як час робочого дня, норма плати робітникам, забезпечення робітників і т.д., котрі мають свою вагу помимо справи комунізму. До того є рухи аграрні, досить радикальні і навіть революційні, як напр. ірландський, котрі зовсім не мають в собі комунізму» [3].

І ось тут ми переходимо до «соціалізму Драгоманова». Як вказує І. Лисяк-Рудницький, «соціалізм Драгоманова» повинен бути побудований на трьох стовпах: «Драгоманов називає три елементи, які сприяють соціальному поступові. Соціалісти-інтелектуали є теоретиками, критиками й пропагандистами. Потім ідуть масові рухи робітників (спілки, кооперативні товариства тощо; аналогічні селянські рухи та політичні кампанії соціалістичних і популістських партій, такі як боротьба за загальне виборче право. Врешті, мусимо врахувати засоби правлячих класів та існуючих урядів, навіть консервативних, спрямовані на усунення чи пом'якшення соціальної несправедливості (наприклад, англійське фабричне законодавство)» [8, с. 387].

Соціалістичні погляди М. Драгоманова не розповсюджувалися на марксизм, а навпаки, він рішуче його критикував: «Ви знаєте, я не згоджуюся з філософією історії політики виключно економічною, бо вважаю її за свого роду метафізику, а життя людське занадто складне, щоб його пояснити лишень одним елементом. Але я нічого не маю проти й однобічної доктрини, коли вона веде до досліду нових фактів. На лихо, марксисти, або ліпше енгельсисти, рідко коли досліджують що, а просто а рїогі чертають історичні і політичні фігури, часто зовсім фантастичні» [6, с. 122]. Після розповсюдження соціалізму в Російській імперії (в складі якої були землі сучасної України), М. Драгоманов робив все для того, щоб побороти ідеї «неправильного соціалізму» з його точки зору: «Ці дивні интернаціоналісти не хочуть помічати, що замість людства, та ще й соціалістичного, вони підсувають нам державу аристократичну, буржуазну і бюрократичну, і при цьому неминує національну, і що їх псевдо-космополітична проповідь проти «націоналізму»... спрямована не на тих, що тиснуть чужі національності, а на тих, що відбиваються від тиску, і що підміна замість міжнародності винародовлення підтримує тільки монополію привілейованих» [4, с. 145]. Проте, як демонструє історія, спроби принести М. Драгомановим лібералізм у соціалістичний рух виявилися

марними, про що вказує І. Лисяк-Рудницький: «Боротьба Драгоманова проти російських соціалістичних угруповань того часу провіщала розрив світового соціалістичного руху на демократичне й тоталітарне крило, що стався в наступному поколінні» [8, с. 395].

Отже, не можна цілком повністю приписати М. Драгоманова до лібералів, анархістів, федералістів чи навіть соціалістів. Кожну з цих ідей він в різні часи водночас і критикував і відстоював. Видатний український діяч не хотів цілком повністю долучитися до кожної з ідей (окрім мабуть лібералізму, хоча й тут треба додати, що наприкінці життя він більше почав схилитися до соціалізму, через те, що він більш розгорнуто розписував захист свобод і прав людей, за які він так боровся). Така позиція М. Драгоманова була викликана його науковим мисленням: «Той чи інший мій погляд, на котрий нападаються з різних боків, у мене тільки частина цілої системи поглядів на Україну, Росію, Польщу, Слав'ян, Німців і т.д.... Я казав, що здамся на капітуляцію тільки перед системою же, хоть би діаметрально протилежною. Мені досі такої системи не противопоставлено» [1, с. 245-246]. Тому, ми повинні як справжні науковці брати приклад з М. Драгоманова. Не міряти все ярликами або займати чийсь позицію тільки частково відповідну нашим поглядам, а шукати істину, якою складною вона не була.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Михайла Драгоманова. Листування Київської Старої громади з М. Драгомановим (1870-1895 рр.). Варшава, 1938. т. 1. 445 с.
2. Гриценко І. С., Короткий В. А. Михайло Драгоманов у спогадах. Київ: Либідь, 2012. 312 с.
3. Драгоманов М. П. Австро-Руські спомини (1867-1877). Львів, 1889. Ч. 1. с. 445
4. Драгоманов М. П. Историческая Польша и великорусская демократия // Собрание политических сочинений. Париж, 1905. т. 1. с. 1-272
5. Драгоманов М. П. Переднє слово до «Громади» // Вибрані твори. Збірка політичних творів з примітками. Прага; Нью-Йорк, 1937. с. 93-147.
6. Драгоманов М. П. Переписка. т. 1. Львів: Українсько-Руська видавнича спілка, 1901. 184 с.
7. Драгоманов М. П. К биографии А. И. Желябова // Собрание политических сочинений. Париж, 1906. т. 2. с. 413-435

8. Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик // Історичні есе. 2-е видання. Київ: Дух і Література, 2019. т. 1. с. 368-422
9. Миллер А. И. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). Санкт-Петербург: Алтейя, 2000. 284 с.
10. Млиновецький Р. Б. Нариси з історії Українських Визвольних Змагань 1917-1918 рр. Торонто: Чужина, 1970. 568 с.